

III. KLASICKÉ SOUSTAVY

Obsah

Platon	2
Dialektika jako věda o ideách	3
Poznání	4
Kosmologie	5
Etika	6
Stát	7
Estetika	9
Závěr	9
Starší Akademie	9
Aristoteles	10
Logika	12
První filosofie	12
Fysika	14
Život	14
Psychologie	15
Etika	15
Politika	16
Rétorika	17
Teorie krásných umění (básnictví a hudba)	17
Závěr	17
Pertipatos	18

Platon

Platon, původním jménem Aristokles, narodil se r. 427 v Athénách (podle jiných na Aigině) ze vznešené a poměrně zámožné rodiny athénské, pocházející po otci Aristonovi z rodu krále Kodra a po matce Periktioně z rodu Solonova. Nabyt obvyklého vzdělání zámožných athénských synků. Ve filosofii vzdělával ho Kratylos v učení Herakleitově. Chystal se k veřejné činnosti, když ve 20 letech se seznámil se Sokratem, který ho získal zcela pro sebe a pro filosofii. Násilnosti oligarchické třicítky a navrátilivší se demokracie a zejména její zločin na Sokratovi odvrátily ho nadobro od praktické politiky ve vlasti. Po smrti Sokratově, při níž pro nemoc nebyl, odešel do Megary k Eukleidovi, u něhož poznal filosofii eleatskou, a odtud odebral se na další cesty. Z nich poměrně nejvíce se připouští pobyt v Kyreně u matematika Theodora, kdežto cesta do Egypta a tím spíše k mágům asijským se počítá do říše bájí. Když po svém návratu učil nějakou dobu filosofii v užším kruhu, odebral se na cestu do Velkého Řecka, kde vyhledal sídla pythagorské filosofie a spřátelil se zvláště s Archytou. Asi r. 388 přišel na dvůr syrakuského tyrana Dionysia staršího, ale zanedlouho došlo mezi energickým tyranem a filosofem, který vylíčil později tyranidu jako nejhorší ústavu a v Dionysiovi viděl typ tyrana, k náhlému rozchodu. Zato získal Platon trvalé přátelství jeho švagra dvacetiletého Diona. Jeho sicilský pobyt skončil tím, že se octl v Aigině na trhu jako otrok a že ho kyrénský občan Annikeris (nikoliv onen hédonik) vykoupil za 20-30 min. Vrátil se domů, zakoupil Platon v předměstí zahradu sousedící s gymnasiem postaveným v háji, zasvěceném herou Akademovi, a založil tam sdružení (*thiasos*) ke kultu Mus. Z toho se vyvinula první filosofická škola, Akademie, kde byla pěstována nejen filosofie, nýbrž i celá matematika, astronomie, ba snad aspoň poněkud i přírodopis. Nadpis nad vchodem: *Médeis ageómetrétos eisitó* (Nikdo nevcházej nevdělán v matematice), vymyšlen nebo přidán později. Hlavní metodou byly rozhovory Platonovy se žáky, později více přednášky a cvičení. Tak dal pevnou organizaci a odbornější ráz volným rozhovorům svého mistra. Ještě r. 367 a 361 pokoušel se uplatnit své reformní plány u Dionysia mladšího, ale bez úspěchu. Věnoval se pak výhradně filosofii, jen radami zasahuje do záležitostí v Syrakusách a jinde. Zemřel klidně r. 348, podle legendy zdřímnuv v koutku na úsvitě, když strávil noc na svatební hostině svého žáka.

Pod Platonovým jménem dochovalo se vedle Apologie Sokratovy třicet čtyři dialogy a 13 dopisů, vedle několika básnických pokusů a arci i dialogů, jichž pravost byla záhy popírána. Alexandrijský gramatik Aristofanes (kolem 200 př. Kr.) srovnal je v trilogie a novopythagorovec Thrasyllus za císaře Tiberia kolem 20 po Kr. v devět tetralogil. Pravost některých je popírána, takže pravých se uznává asi 26.

Druhý problém platonské otázky týká se doby vzniku jednotlivých spisů a jejich pořadí. Otázka pořadí spisů je zároveň otázkou filosofického vývoje Platonova. Podle Schleiermacherovy tzv. metodické hypotézy psal Platon své dialogy podle plánu, máje svou soustavu v celku hotovu, jako její části. Převládlo přirozenější genetické čili vývojové pojetí K. Fr. Hermanna, jež dělí celou činnost Platonovu na dobu styku se Sokratem, období diskuse s předchůdci a současníky (od přesídlení do Megary až do založení Akademie) a dobu zralosti. Stilometrická metoda, zahájená Skotem Campbellem (1867) a soustavně vypracovaná Polákem Lutoslawskim, určuje pořadí spisů podle dikce a statistiky jednotlivých výrazů, vycházejíc z rozdílu mezi mluvou Platonova mládí a stáří. Může být toliko pomocnou neb doplňující metodou, a to zejména pro poslední spisy Platonovy.

Možno tedy rozlišovat ve vývojovém pořadí spisů Platonových tato období: 1. spisy mládí čili sokratovské, v nichž Platon je spíše vykladačem idejí Sokratových a jeho obhájcem, 2. období diskuse se sofisty a počátků vlastních názorů, zejména nauky o ideách a trvání duše, 3. dobu zralosti čili

vytvoření ontologické nauky o ideách a 4. dobu stáří, v níž nauka o ideách se přetváří více v logickou, zejména pod vlivem nauky pythagorské a kdy Platon více respektuje smyslovou i historickou skutečnost a více se vypořádává s jinými učenými. Spisy jednotlivých období:

- I. *Ion* (básnictví a věda), *Hippias mladší* (nikdo nehřeší vědomě), *Euthyfron* (o zbožnosti), *Laches* (o statečnosti), *Charmides* (o sebeovládání), *Lysis* (o přátelství a lásce), *Protagoras* (o učitelství a jednotě ctnosti) a spisy obhajující Sokrata, pocházející časově z období II.: *Apologie Sokratova* (fingovaná obhajoba Sokrata) a *Kriton* (úcta k zákonům vlasti).
- II. *Gorgias* (o podstatě a hodnotě rétoriky a proti falešné rétorice), *Menon* (o učitelství ctnosti a anamnesi), *Euthydemos* (proti eristice), *Kratylos* (o původu řeči), *Hippias II.*, větší (o pojmu krásna se zřetelem ke zraku a sluchu, bývá považován za nepravý), *Menexenos* (satira na řeči pohřební), *Politeia I.* kn. čili *Thrasymachos* (o spravedlnosti).
- III. *Symposion* (Hostina, láska jako základní pud filosofický), *Faidon* (o pravé nesmrtelnosti), *Politeia*, kn. II.-X. (o nejlepším státě), *Faidros* (o ideách a dělení duše).
- IV. *Theaitetos* (o poznání, noetická stránka nauky o ideách), *Parmenides* (ideje a jedno, diskuse s Eleaty), tyto dva dialogy se někdy počítají do III. obd., *Sofistes* (proti dialektické metodě, o podstatě sofistů a jeho umění), *Politikos* (pojem státníka), měl ještě následovat dialog o dokonalém filosofu, *Filebos* (o poměru slasti a dobra), *Timaios* (kosmologie a přírodní filosofie), *Kritias* (zlomek, o Atlantidě a prastavu lidstva), *Nomoi* (Zákony, o druhém nejlepším státě), *Epinomis* (Dodatek k Zákonům, přičítá se též Filippovi z Opunta, jeho žáku, a přibližuje se nejvíce pythagorské nauce).

Listy Platonovy bývaly dříve považovány za podvržené, ale nyní jsou považovány za pravé a jsou důležité pro život Platonův, zvláště list VII., ale i pro jeho učení.

Dialogy první mají za hlavní rozmlouvající osobu Sokrata, nikoli však již dialogy IV. období, mimo Fileba. V Zákonech, které mají svým prostředím Krétu, Sokrates vůbec nevystupuje, ježto na Krétě nebyl a Platon podržuje zdánlivou historičnost. Nejobsažnější, jakási encyklopedie platonismu jest *Politeia*, nejkrásnější zároveň jako umělecká díla jsou *Faidon*, *Faidros*, *Symposion*.

Úplné vydání spisů v latinském překladu pořídil Marsilius Ficinus v 1483-4, řecké vydání vyšlo 1513, nejlepší kritické vydání uspořádal John Burnet, Oxford, 5 sv. 1899-1905. Překlad všech spisů do češtiny pořizuje Fr. Novotný, jednotlivé spisy přeloženy dříve a i vícekrát.

Dialektika jako věda o ideách

Základní částí filosofie Platonovy jest jeho **dialektika** jako **věda o ideách**. Jak bylo vidět z časového pořadí spisů Platonových, mění Platon svůj pojem ideje. V prvních dialozích vyjadřuje idea to, co je společné jednotlivým zjevům téže věci, co je trvalé na nich, co tedy tvoří jejich podstatu. Platonova idea, je totožná se Sokratovým pevným, určitým pojmem, vyjadřujícím podstatu věci. Později a zvláště zjevně počínaje Hostinou se ideji přisuzuje vlastní, objektivní, skutečné jsoucno, bytí, idea se hypostazuje, zvětčuje, idea-pojem stává se ideou-substancí, z myšlenkového výtvaru objektivní skutečností. Ideje tvoří svět pro sebe, jsou vlastní, pravý svět, skutečné jsoucno proti světu našich smyslů, námi vnímanému a vnímatelnému, který jest jen jeho matný odstín a tedy zdánlivý, objektivně neskutečný. Ideje jsou neměnné, stálé a opravdu skutečné proti měnlivým a nestálým věcem smyslů (sokratovský pojem se spojil s eleatským jediným, neměnným jsoucnem v ideu a vytvořil tak platonský dvojí svět). Vnímatelné věci existují jen tím, že se účastní idejí, svou účastí na nich (*methexis*, *metechein*) nebo pokud jest idea v nich přítomna, přítomností ideje (*parusia*) nebo

pokud jsou obrázky neb napodobeniny idejí (*eidóla, homoiómata*) jako svého vzoru (*paradeigma*). Existují tedy jen společně s ideami (*koinóniá*), které jsou však od nich odděleny, bytující v prostoru nad nebesy. Ideje vyjadřují tedy nejen skutečnou podstatu věcí a neměnnost a stálost proti měnlivosti, nýbrž zároveň jako vzory cíl, účel pro věci vnímatelné a umožňují vnést řád do chaosu jednotlivin. Zároveň možno chápat toto společství jako svazek příčinný. Ontologicky chápe ideje v době zralosti, v období někdy zvaném konstruktivní, tj. v Symposiu, Ústavě, Faidonu a Faidru. Theaitetem a Parmenidem počínaje chápou se ideje opět více jako obecné pojmy, nejvyšší rody a druhy a vyjadřují takto více jednotu proti mnohosti věcí, ač přece nejvyšší pojem „jsoucno“ není pouhým pojmem. Ideosloví nabývá opět více logického a noetického rázu. Ve stáří pak zesiluje ještě více pythagorský vliv a ideje jsou chápány jako čísla, nikoli jako ta, jichž užívá aritmetika, ale spíše ještě jako matematické stejnosti a pravidelnosti, neboť „Bůh se vždy zabývá geometrií“, a proto v Zákonech (jako již ve Filebu) např. jsou také matematické vědy, a nikoli jako dříve dialektika, první a nejvyšší vědou. Čísla a geometrické tvary stojí mezi ideami a vnímatelnými věcmi, jsou věčné a neměnné jako ony a nesčíslně opakovatelné jako tyto, ano ukazují, jak si je myslit poměr mezi ideami a smyslovými jevy. Ve zkušenosti dané tvary geometrické patří viditelnému světu, ale forma čtyřúhelníku je idea, tu můžeme nazírat jen rozumem.

Vidí-li ve Faidonu duše věčné, beztvaré, bezbarvé bytosti, „jsoucň jsoucí“, tj. skutečná jsoucna, jako souhrn vši dokonalosti, spravedlnost, pravdu, krásu, moudrost, uměřenost, tedy vlastně jsoucna mravní, jsou v různých svých obdobích ideje o všech věcech, přírodních (u Aristotela později jen o přírodních), konkrétních (člověk, stůl) i abstraktních (velikost, zdraví, jednotu, mnohost), o věcech, vlastnostech, vztazích i činnostech, krásných i ohyzdných (špíně, blátě v Parm.) atd. Nejvyšší z nich jest idea dobra, která pro vše existující jest jako slunce pro kosmos pramenem vši skutečnosti. V období čísel jest idea dobra jedničkou, monadou, ale stejně prazákladem všeho jsoucna. Pro toto své postavení má idea dobra význam božstva.

Vzhledem k různému pojetí idejí v různých dobách a k Platonově obrazné mluvě odmítají někteří ontologické chápání idejí jako existujících mimo nás, o sobě, a chápou je toliko jako pouhé myšlenkové výtvořiny (*noéta*) neb myšlenky (*noémata*) neb i naše představy, ba i rozumové důvody (*logoi*) a jeho mluvu charakterizují jako mytickou, obraznou, kterou Aristoteles omylem pojal doslovně. Platon prý mluví o myšlení idejí jako plození, o ideji jako našem výtvořině a tento vytvářecí pud jest právě eros.

Poznání

Dualismus světa idejí a smyslového obráží se také ve formách **poznání**. Svět smyslový jest předmětem představování (*doxa*), a to věci vnímatelné předmětem víry (*pistis*) a sny, stíny a obrazy věcí ve vodě předmětem obrazení, srovnávacího domnívání (*eikasiá*). Svět idejí je předmětem vědění (*noésis* v š. sm.), a to rozumu (*dianoia*) u čísel a matematických veličin vůbec a vlastního rozumu, vědění u idejí (*noésis* v u. sm., nus. *epistémé* v Politeii). Dianoia postupuje metodou hypotes, objevování hypotes a užívají jí aritmetika, geometrie, astronomie a musika. Dialektik však je duch synoptický, který vidí příbuznost věd i bytí a který všechny hypotesy uvádí na jejich jediný kořen, na dobro a vědou o dobru vykládá je a jejich skutečnost (Bréhier). V Theaitetu nejnižší stupeň poznání jest smyslové vnímání (*aisthésis*), jež vede k úplné relativitě poznání. Předpokládá však srovnávací činnost duše, vedoucí k mínění, představě (*doxa*). Toto stačí pro obyčejné myšlení a jednání, zvláště povznese-li se intuicí, tj. inspirací bohů, k pravdivé, „správné“ představě (*aléthés, orthé dóxa*), ale filosofické poznání, erós, směřuje jenom k trvalému, k jsoucnu a může být jenom

vědění. Psychologicky jest vědění, poznání toliko vzpomínáním (*anamnesis*) toho, co duše viděla ve svém původním, dřívějším stavu ve světě idejí (Faidon), a proto může i nevzdělaný otrok, veden jsa otázkami, vyvodit geometrickou poučku, jak dokazuje v Menonu. Ovšem Eros, jak se vyvíjí z tělesného pudu až v duchovní lásku ke kráse a vede k nejvyššímu poznání, jest vykládán jedněmi jako iracionální pramen poznání, šílení (*mania*), extatický stav, citový základ platonské vědy, jako později u novoplatoniků intuice, extáze, jindy jako intuice racionální (po způsobu Spinozově), tedy nejvyšší stupeň poznání rozumového.

Kosmologie

Dialektiku Platonovu doplňuje jeho kosmologie, jeho obraz světa, jak jej rozvíjí za silného vlivu pythagorské filosofie zvláště v Timaiu. Světastrůjce (demiurg) vytvořil, patře na vzor nejdokonalejší živé bytosti, svět jako oduševnělou, rozumnou bytost, jako blažené, viditelné božstvo. Vedle světa idejí a smyslového přijímá Platon ještě třetí jsočno: tvárlivou a stále měnlivou, ale ne dosud vytvořenou látku vyplňující prostor, to, v čem se všechno děje. Před vytvořením světa je tato látka v nepravidelném pohybu, v němž částičky prostoru, pro malost neviditelné, jsou omezovány rovnostrannými trojúhelníky a čtverci, které obojí jsou složeny z nerovnostranných a rovnoramenných pravoúhlých původních trojúhelníků a řadí se k sobě podle své stejnosti v odlišných krajích, dávajíce tak vznik živlům. Země se skládá z krychlí, oheň z jehlanů, vzduch z osmistěňů a voda z dvacetistěňů. Z nich stvořil tělo světové a do něho vložil duši světovou, smísiv ji z podstaty stále stejné i měnlivé, takže duše poznává svět idejí i zjevů. Tato duše, která jest schématem astronomické soustavy (Bréhier) jest pramenem matematického řádu světového a z ní vychází i stálý kruhový pohyb stálic i měnlivý pohyb planet. Poté stvořil z ohně slunce, zemi a pět planet, nebeská božstva, která vytvářejí čas: den a noc, měsíce a roky a konečně světový rok, 10.000 let, kdy všechny hvězdy se vrátí opět na své původní místo. Zemi jako první a nejstarší božstvo vytvořil ve středu světa (v Zákonech ji ze středu vzdálil a zavedl ještě zlou duši světovou). Bohové vytvořili pak jednotlivé živé bytosti ve vzduchu, vodě a na zemi, kdežto demiurg, tvořící toliko nesmrtelné, vyhradil si stvoření duše. Nižší živé bytosti než člověk vznikají zhoršováním, degenerací člověka.

Platon sám považoval své teorie přírodní toliko za hru rozumu a za pravděpodobné mýty, nikoli za vědění. Ač je v nich hodně závislý na starší filosofii, tak např. vznik živlů z geometrických forem převzal od pythagorovce Filolaa, přece některými svými názory anticipoval pozdější, jako názorem o tíži vzduchu, zvuku jako kmitavém pohybu, otáčení země kolem osy, epicyklickou teorii atd. a má i zajímavé názory lékařské.

Jeho přírodní filosofie podala také příspěvky k jeho teologii v názorech o hvězdách jako božstvech. Na leccos z jeho názorů lze toliko usuzovat, jako např. na to, že idea dobra se mu vlastně ztotožňuje s ideou nejvyššího božstva: Lidové náboženské představy nepokládal za vědění a odmítal jejich nemorální a hrubě antropomorfní rysy.

Duši pokládá za nesmrtelnou, existující před jejím spojením s tělem i po jejím rozloučení, tedy za věčnou. V tom přijímá orfickopythagorské učení i s jeho eschatologií. Učí, že po smrti těla duše přichází před soud, který podle jejího chování na zemi rozhodne, vrátí-li se na hvězdu, kde vede blažený život, nebo neovládá-li se v životě, putuje na zemi postupně z duše mužské v ženskou a zvířecí, až se zdokonalí. Mimoto Platon dokazuje nesmrtelnost duše např. tím, že jest jednotná, jednoduchá a tudíž nerozlučitelná a nepomíjející (ve Faidonu), dále z faktu anamnese, kdy duše

vzpomíná, co kdysi v dřívějším životě viděla, nebo ve Faidru z toho, že je samohybná a že to, co se samo pohybuje, ani nevzniklo, ani nezaniká. Protože lidská duše jest částí duše světové, jest otázka, měl-li Platon na mysli osobní nesmrtnost. V ústavě dělí duši na tři části: rozumnou (*logistikon*), která jediná poznává ideje a řídí ostatní a jest nesmrtelná, vášnivou (*thýmoeides*) a žádostivou, chtíč (*epithymétikon*) a umísťuje je (v Timaiu) v hlavě, v krajině srdeční a jaterní. Ze spojení duše s tělem vzniká vnímání, pudy a žádosti. Podle převahy té které části liší se také povahy národů. Rostliny mají nejnižší, zvířata obě nižší a člověk všechny tři části duše, božské bytosti mají nesmrtelnou, rozumnou část duše.

Etika

Platonova etika navazuje také na Sokratovu, dokazujíc, že ctnost spočívá na věděni a že jest pouze jedna ctnost, byť pod různými jmény, neboť statečnost jest toliko věděni o tom, co je hrozné a co není hrozné. A Platon z toho vyvozuje stejně, že zlo, hřích jest toliko omyl a že ctnost jest učitelná. Ale s jeho učením o ideách a v diskusi s morálkou řeckého naturalismu rozvíjí se jeho etika dále. Také ona jest však eudaimonistická, považujíc za největší dobro blaženost. Chápe ji však různě. S počátku vidí blaženost ve vyhledávání slasti a odmítání strastí, takže etika jest vlastně měření slasti a strastí (Prot.). V Gorgiovi volí toliko dobré, užitečné slasti a vybírá z nich jako vlastní cíl jednání toliko dobro. Ve Filebu činí ze slasti pouze složku dobra, ale daleko méně významnou. Dobro je směsí především míry, pak krásy a pravdy (i užité) a čistých slastí, jež sice k blaženosti života přispívají nejméně, ale přece jsou nutné.

Pod vlivem učení o ideách, tedy na základě metafysickém, vidí Platon blaženost v životě ve světě idejí, v návratu do světa idejí, k nimž jaksí nesmrtelná duše patří, a k nejvyšší ideji dobra, ve vývoji duše k dobru, k podobnosti k bohu (Theaitetos), a ve světě smyslovém potud, pokud vede ke světu idejí. Pokud od něho odvádí, je nutno jej překonávat. S tím se shoduje také názor, že podstata ctnosti spočívá v poznání, věděni nebo, jak připouští v Menonu, stačí ke ctnosti i správná představa vnuknutá bohem. Tím stává se jeho etika dualistickou a přijímá názory orfickopythagorské, že tělo jest vězením a hrobem duše. Z toho se ukládá člověku péče o smrt (*meleté thanatú*, Faidon), příprava k smrti, a s tím souvisí také jeho názory o očišťování duše po smrti. Toto pythagorské a jaksí křesťanské zaměření morálky nevedlo však k úplné askesi nebo kynické morálce, nýbrž vplynulo spíše z důrazu na dobro jako žádoucí pro sebe samo, jak lze usuzovat z dalšího pojetí dobra.

V Gorgiovi již chápe zlo, hřích, jako nemoc duše, již má filosofie léčit trestem, a již tam chápe ctnost jako řád a harmonii v duši: míra jest základní ctností duše a s ní jsou dány i spravedlnost, statečnost, zbožnost, takže kdo dodržuje míru, harmonii, jest dokonale dobrý a blažený. Určitěji propracovává tuto harmonii v duši v Ústavě, když za ctnost rozumné duše považuje moudrost (*sofiá*, *frónésis*), duše vášnivě statečnost (*andreíá*) a žádostivé sebeovládání (uměřenost, umírněnost, rozvážnost, *sófróné*) a posléze jako ctnost, která uvádí „řád a krásu“ (taxis kaj kosmos) do duše a zjednává správný poměr mezi nimi, spravedlnost (*dikaíosyné*), jež je zde vlastně harmonií. Tyto čtyři ctnosti, zvané základní, přecházejí pak do etiky vůbec, i do křesťanské, kde slují ctnosti přirozené. Jimi narýsoval Platon ideální typ člověka spravedlivého či moudrého, jak pozdější etiky spíše říkají, který jediné je šťasten, i při ranách osudu i trpí-li bezpráví, jsa zbaven všeho mimo spravedlnost.

Připomeneme-li k tomu, že dobro ve světě smyslovém se objevuje jako krásno, podal tím Platon zároveň po svém řecký ideál dokonalosti (*kalokagathia*) a zároveň formuloval nehledě k svým

metafysickým základům a k svému Erotu, který pohledem na krásný zjev vzněcuje touhu duše po dobru, ideál mravní dokonalosti ve smyslu perfekcionismu vůbec.

Stát

Spravedlnost nezjednává však jen řád v duši a povaze jednotlivcově, nýbrž i ve státě. Také státu dává Platon úkol vést a vychovávat jednotlivce pro svět idejí, k dobru a sám líčí stát jako vzor, jako ideu. Stát pojímá jako „člověka ve velkém“ a líčí jeho složení podle dělby práce ze tří stavů. Výroba všeho, co lidé potřebují k živobytí, patří zemědělcům a řemeslníkům. Strážcové (*fylikes*) brání jako vojíní stát proti nepříteli a jako *epikuroi* pomáhají provádět zákony. Dokonalí strážcové, vládcové (*fylikes panteleis, archontes*) mají vládu a vnitřní správu dávající zákony, dozírající nad nimi a ve volné chvíli věnují se vědám a ideji dobra. Platon zde jen domyslí své trojdělení psychologické a etické, ostatně státy tvoří se z povahy lidí, kteří je obývají. Do těchto tří stavů jsou zařazeni všichni občané, neboť každému přísluší konat to, k čemu jest nejschopnější. Spravedlnost definuje totiž také jako „činit to, co náleží“. Tak nacházíme u Platona stavovský stát v jedné z prvních formulací, jež se pak přejímá ve středověku (*laboratores* — dělníci, *bellatores* — válečníci, *oratores* — duchovní) a i později, jak ukazuje německé rozlišování: *Lehrstand, Wehrstand, Nährstand*.

Dát státu jednotu a udržet ji jest starostí obou stavů strážců a zvláště vládců. Proto je třeba pečlivého výběru a výchovy a Platon stanoví podrobně podmínky obojího. Jako moderní eugenik žádá, aby plodili toliko nejzdravější a nejlepší a jen v mužném věku, dále aby po třech letech péče čistě tělesné začala společná výchova vybranými mýty (3-6), pak gymnastická (7-10), čtení a psaní (10-13), poesie a musika (14-16), matematické vědy (16-18) a vojenský výcvik (18-20). Poté méně nadaní vstupují mezi válečníky, nadaní vzdělávají se soustavněji v matematice, astronomii a harmonice, jež harmonií vede ke snaze po spravedlnosti, a cvičí vojensky a ve 30 vstupují do státních úřadů mimo nejnadanější, kteří se po pět let vzdělávají v dialektice. Tito převezmou vyšší úřady a po 15 letech praxe vojenské i správní jsou takto připraveni teoreticky i prakticky přijímání mezi vládcy. Od toho jedině si slibuje Platon štěstí v soukromém i veřejném životě: „Nestanou-li se, děl jsem, v obcích filosofové králi nebo neoddají-li se nyní zvaní králové a panovníci upřímně a náležitě filosofii, a nepadne-li toto obě v jedno, politická moc a filosofie, a těm četným duchům, kteří se nyní různě ubírají za jedním nebo druhým cílem, násilím v tom nebude zabráněno, není pro obce, milý Glaukone, konce béd a myslím, že ani ne pro lidské pokolení.“ (č. př. Peroutka-Novotný, str. 206.) Aby mezi těmito dvěma stavy vznikla a udržela se jednotu, nevykonávají ony vůbec výtěžné činnosti, nemají vlastní jmění, nýbrž jsou vydržováni od obce a žijí ve společenství žen a dětí, takže odpadají mezi nimi podněty k různicím. Všichni ke všem budou mít city synovské nebo otcovské. (Platon zapomíná pak jak na jejich hospodářskou závislost, tak na citový a zvykový základ rodiny.) Členové třetího stavu ukájejí svou touhu po zisku majíce soukromé jmění a mají i rodinný život, jsouce však i oni občané, přátelé a bratři druhých a mohou se, pokud jsou nadaní, povznést i do vyšších tříd. Dostává se jim prosté musickogymnastické výchovy. Ženám dostává se téhož vzdělání i funkcí ve společnosti jako mužům, poněvadž ve státě je dělba podle práce, nikoli podle přirozenosti.

Za nejlepší ústavu považuje aristokracii jako vládu nejlepších a nejmoudřejších (tedy duševní nebo demokratickou aristokracii), na druhé místo klade timokracii, vládu válečníků, jichž zásadou jest čest, kdežto ziskuchtivost zvrhá aristokracii v oligarchii, která nejvíce rozděluje stát ve stát bohatých proti státu chudých — Platon podal velmi ostrou kritiku plutokratických vlád své doby. Z vítězství chudých vzniká demokracie a jejím principem je svoboda, z níž vzniká rovnost pro nerovné, kdežto

Platon připouští rovnost podle významu činnosti, tedy geometrickou, nikoli aritmetickou. Bezmezná touha po svobodě připravuje půdu tyranidě, nejhorší to ústavě, která jest protikladem ideálního státu strážců.

Platon zahajuje svým spisem tuto kapitolu státovědy. Při líčení jednotlivých ústav byly mu vzorem pro jeho stát theokracie egyptská, pythagorský spolek ve Velkém Řecku a autoritativní a nejméně intelektuální Sparta, kdežto athénská demokracie a perské království výstrahou. Náboženství a jeho kult považuje za státní instituci a jako tuto je upravuje. Umělce a umění vyhošťuje ze státu (i Homéra i tragedii i komedii).

Zkušenosti, kterých nabyl Platon ze současných událostí v Heladě a zejména v Athénách, byť je posuzoval často jednostranně, přiměly ho k vylíčení „druhého nejlepšího státu“ v Zákonech. Ale ještě před tím ve Státníku považuje za správnou ústavu tu, kde je vláda svěřena zkušenému znalci státníku, aniž je třeba zákonů, za nesprávné ty, kde je třeba zákonů, a seskupuje je ve stupnici podle toho, kde se zákon zachovává a pak kde se nezachovává, v tuto stupnici od nejlepší k nejhorší: království, aristokracie, zákonná demokracie, nezákonná demokracie, oligarchie a tyranida. Ve svém největším a nedokončeném spise, Zákonech, označovaném také jako jeho nejlidštější spis (Novotný ve sborníku o Platonovi, 17), protože tam Platon resignuje na neuskutečnitelné a někde i nelidské ideály svého doktrinářství a vrací se k lidským možnostem, líčí zřízení státu zemědělského, jako kolonie na Krétě, dosti vzdáleného a odděleného od jiných, aby se nenakazil obchodem a styky s jinými. Za nejlepší ústavu doporučuje směs monarchie a demokracie, jež by učinila stát co nejstálejším, neboť umožňuje vládu rozumu, svobody a přátelství občanů mezi sebou. Zákony mají být dílo rozumu, ale je třeba získat pro ně dobrovolně výmluvností občany (*prooimia* psaná pro Dionysia). Jsou nutné pro rozumovou i mravní nedokonalost vládnoucích. Společenství jmění, žen i dětí je sice ideálem, ale uskutečnitelným toliko ve státě bohů nebo božských potomků, a proto rozděluje půdu na stejné údíly (5040) mezi jednotlivce, kteří je mají považovat za společný statek vlasti, a i u movitého jmění určuje výši (nejvýše na čtyřnásobek nutně potřebného). Vládu, která má denně noční sezení, má státní rada a nad zachováváním a doplňováním zákonů bdí „strážcové zákona“ jako nejvyšší sbor úředníků. Ve státě vůbec má platit relativní rovnost: více práva se dává vzdělanějším a zdatnějším, v určitých mezích platí absolutní rovnost v podobě losování v důvěře v božstvo a štěstí. Popírání existence bohů nebo jejich péče o lidi nebo tvrzení o jejich úplatnosti obětmi a modlitbami trestají se jako zločiny proti náboženství vězením, i doživotním, nebo i smrtí. Členové státní rady mají být vzdělanější než ostatní občané, zejména mají mít schopnost obecného posuzování (od mnoha a nestejnorodého povznést se k jeho pojmu). Místo dialektiky jako učení o ideách nastupují vědy o čísle. Dřívější stát filosofův ustoupil téměř úplné teokracii, jak je pochopitelné, pokládá-li se člověk jen za hříčku boží, stroj pro boha a nestojí-li věci lidské za to, aby byly brány za velmi vážné, ale přece zůstal ústavem výchovy duší pro věčnost. Ovšem jsou v Zákonech i zlepšení, není těch rozdílů mezi stavy, vláda se musí držet zákonů, hospodářská práce se oceňuje spravedlivěji, ač i zde řemesla a maloobchod zůstávají cizincům a nižší práce zemědělské otrokům.

Platona jako politika charakterizuje konservatismus, který s jeho věkem sílí. Jemu jde především o udržení státu. Nemá také v politice pochopení pro změnu, vývoj a nevěří v sociální pokrok. Veškeré změny, jež se dějí se státy, dovršují se cyklicky, v kruhu, není změn mimo úpadek a návrat ve starý stav. Také ve svých úvahách nejde nad řecký městský stát, i když pomýšlí na spojení Helénů proti ohrožení barbary. Jeho ideál státu je pro všechny státy týž, nehledě k různosti povahy a podmínek u jednotlivých národů. Jeho metoda v těchto spisech jest zejména proti Aristotelově

označována jako spekulativní a deduktivní, ač opět např. jeho náčrt počátků společnosti, státu a jeho analýza sociální dělby práce jsou úplnější a přiléhavější než Aristotelovy.

Estetika

Aspoň zmínku o jeho estetických názorech. Krása je Platonovi smyslovým projevem dobra. Záleží v harmonii, řádu, úměrnosti. Ač sám vynikající umělec ve stavbě dialogu, jenž zvláště ve spisech z mladší doby vyznačuje se dramatickým spádem, kdežto později ustupuje souvislému výkladu, dále básník mythů a alegorií a umělec slohu a vynálezce obrazů, nehodnotí vlivem své filosofie umění vysoko, pokládá je toliko za napodobení napodobenin, tj. smyslového světa. Napodobivost jest pro něho nedostatek přirozenosti a opravdovosti. Poesii posuzuje sám s hlediska mravního, a to zejména v Ústavě, velmi přísně, ale i v Zákonech ji dává pod kontrolu státu.

Závěr

Platon sám nenapsal soustavy filosofické, ale zabýval se jejími hlavními problémy. Než ani jeho názory nelze sestavit v jednolitou soustavu, ježto se stále pozměňovaly a vyvíjely. Jeho filosofie přesto znamená syntézu dosavadního myšlení řeckého a jest v tom smyslu první soustavnou filosofii, spojujíc hlavní části filosofie: filosofii přírodní i duchovědnou a metafysiku. Stala se úhelným kamenem vývoje evropské filosofie.

Ve svém učení o ideách formuloval první metafysický (ontologický, nikoli noetický) idealismus, první spiritualistickou metafysiku, filosofii absolutna. Svou dvojicí světa ukázal také zároveň další cestu (po Anaxagorovi a Pythagorovi) dualismu, jež provedl i v jiných oborech. Tím a zároveň svou spekulativní metodou zahájil první z oněch dvou základních směrů, jichž střídavý rytmus vyplňuje podle některých jako hlavní proud celé filosofické myšlení: idealismus proti realismu, spekulace proti zobecňujícímu pozorování. Proti průkopníku druhého směru, Aristotelovi má přednost iniciátora a učitele. Jeho idealismus objevil se pak jako středověký realismus (*contra nominalismus*), a i v novověku zároveň s dualismem dostává se mu, zejména počínaje Kantem a konče nyní Husserlem, nové formulace a obměňujícího pojetí. Jeho etika, patřící mezi etiky metafysicko-náboženské, poučuje dobře o zásadních otázkách a svým zaměřením je na cestě od pythagorské etiky ke křesťanské. Nejméně originální je snad jeho přírodní filosofie, ale právě ona určovala vlivně kosmologii křesťanského středověku. Středověké *kvadrivivium* (matematika, aritmetika, geometrie, musika) přejímá úplně Platonovy matematické vědy. Jeho politické názory na uspořádání státu byly provedeny z veliké části jednak ve středověké organizaci církevní, jednak v teokratickém zřízení středověkém vůbec. Ústava, jako první pojednání o sociální filosofii, stala se předlohou a vzorem pozdějším politicky a sociálně reformním plánům a utopiím. Utopii Morovou počínaje, a učebnicí politickou všude tam, kde klasická literatura byla podstatnou složkou vzdělání, jako např. u anglické aristokracie a mládeže připravující se k vyšší správní službě na anglických kolejích. Platon již tehdy pojal politiku široko, zahrnuv do ní nejen vlastní problémy politické, nýbrž i eugenické, populační, psychoanalýzu a ovšem komunismus, socialismus, feminismus atd.

Starší Akademie

Po smrti Platonově tradovala Akademie učení svého zakladatele zvláště z poslední doby jeho života (ideje jako čísla), v tom je rozvádějíc, jinde je vykládajíc dosti eklekticky v duchu některé protivné školy, aristotelské, stoické nebo epikurovské. Většinou se pozornost Akademie obrátila k etice.

V čele školy stáli synovec Platonův **Speusippos** (347-339), systematický **Xenokrates** (339-315), od něhož pochází tzv. platonské dělení filosofie na dialektiku (logiku), fyziku a etiku, **Polemon** (269), který chápal mravnost jako život podle přirozenosti, a **Krates** (268). Vedle scholarchů vynikali ve škole **Filip** z Opuntu, asi vlastní skladatel Dodatku k Zákonům, shrnujícího astrální teologii řeckou, geometr **Eudoxos** z Knidu (407-355), **Herakleides** z Pontu (kolem 339 založil v rodišti vlastní školu), blízký atomistice i pythagorovcům a vynikající astronom [viz dříve], **Krantor** (asi 330-270), který ve spise *O utrpení* (*Per penthús*), předcházejícím různé ty spisy o útěše filosofie až do Boethia, prohlašoval bolest za bohy uloženou nutnost lidského života a ukládal city spíše ovládat než potlačovat (metriopathie). Svými úvahami morálními nabyla starší Akademie zvláštního výchovného významu.

Aristoteles

Aristoteles narodil se roku 384 ve Stageiře na chalkidickém (soluňském) poloostrově jako syn Nikomacha, lékaře krále makedonského. Vyrůstal v ovzduší rodiny lékařské, ale brzy osiřel. Roku 367 vstoupil do Akademie a setrval v ní až do smrti Platonovy, seznámiv se tam nejen s filosofií svého učitele, nýbrž i sokratovskou a předsokratovskou a i s ostatními vědami a poslední léta tam i působil jako učitel snad rétoriky, jsa odpůrcem Isokratovým. Platon prý ho nazýval „rozumem“ své školy pro jeho bystrost, jeho dům domem čtenáře pro jeho knihovnu a přirovnal ho prý ke hřiběti, jež jednou odkopne svou klisnu, když z ní vysálo všechno mléko. Aristoteles však zachoval vždy k němu osobní úctu přes pozdější rozdíly filosofické, prohlásiv ho v elegii posmrtné (oltářní) za člověka, jehož špatní lidé nemají ani právo chválit a jenž ukázal v životě i učení, jak lze být zároveň dobrý i šťastný. Po smrti Platonově odešel s Xenokratem do Mysie k tyranu Hermiovi, s kterým žil po tři léta v nejlepších stycích a jehož neteř si vzal. V Assu (Assos) založili s Xenokratem školu, jakousi filiálku Akademie. Když Hermias byl pro podezření ze spojenectví s Makedonií od krále perského zajat a později popraven, utekl se Aristoteles do protější Mytileny. Roku 342 povolal ho král Filip do Pelly za vychovatele svého bujného syna Alexandra. Učitel získal si náklonnost svého svěřence, byť ve výchově měl prý u něho méně štěstí než Alexander u svého Bukefala, a toto přátelství trvalo, ač později časem a vzdáleností oslabené, až do doby, kdy Alexander dal popravít synovce Aristotelova Kallisthena pro podezření ze spiknutí. Aristotelovi dostávalo se prý od obou králů značných podpor, sice sotva v oné legendární výši, takže mohl zřídit rozsáhlou knihovnu, dát konat archivní zkoumání o ústavách řeckých i ve velkém slohu konat studia přírodní. Královští zřízenci lesní, polní i zahradní měli mu dodávat (podle Plinia) veškerý materiál zoologický a botanický, jež by si přál, takže mohl zřídit první velkou zoologickou zahradu. Když Alexander nastoupil na trůn, vrátil se Aristoteles, pobyv krátce ve znovu postavené Stageiře, r. 335 do Athén. Tam ve sloupoví (*peripatos*) gymnasia Apollona Lykeia (ochránce proti vlkům) si založil školu s bohatou knihovnou a pomůckami a kde dopoledne přednášeje zasvěceným již posluchačům nebo odpoledne procházeje se rozmlouval s jinými (odtud jména Peripatos o škole nebo Peripatetici o jeho stoupencích, peripatein = procházeti se, nebo Lykeion). Vlastnictvím školy mohl se pozemek stát, až když v čele školy byl občan athénský. V Athénách byl Aristoteles stoupencem strany makedonské, uznávaje sjednocovací snahy Alexandrový, a přítelem správce athénské Antipatra. To mu vyneslo po smrti Alexandrově žalobu strany národní, vedené Demosthenem, pro neznabožství (*asebeia*), že v hymnu na ctnost chválil tyrana Hermiu. Nechtěje prý dát po druhé Athéňanům příležitost, aby se prohřešili proti filosofii, odešel na svůj statek do Chalkidy na Euboi, kde brzy r. 322 žaludeční nemocí zemřel, téměř současně s Alexandrem a Demosthenem.

Spisů Aristotelových se udává na 400, někteří i více, až na 1000 (Ptolemaios). Dělívali se na spisy pro širší čtenářstvo čili exoterické, dochované ve zlomcích, namnoze psané dialogem, nebo „vydané“, tj. jím, a na akroamatické, texty nebo poznámky k přednáškám, jež napsal buď sám anebo jeho žáci. Sloh jejich jest přesný, stručný, jasný. První spisy pocházejí z jeho platonského období, jako *Eudemos* čili o duši, dialog o nesmrtelnosti duše, a *Protreptikos* o filosofické blaženosti, který snad nebyl ve formě dialogu, a z doby přechodné *O filosofii čili o dobru*, který obsahuje kritiku idejí platonských a astrální teologii, v níž se již objevuje představa o nepohnutém hybateli vesmíru aj. Akroamatické spisy pocházejí z jeho školy athénské (části i z dřívějšíka) a dělí se na logické, fyzické, metafyzické, etické a politické.

- I. Logické spisy, shrnuté teprve v byzantské době podle jeho náznaku jako *Organon*, jsou: *Katégoriai*, *Per herméneias* (De interpretatione, O větě), *Analytika protera* (A. prima), *A. hystera* (A. posteriora), *Topika*, *Per sofistikon elenchon* (O sofistických důkazech).
- II. Metafyzika (konečné uspořádání těchto úvah od pořadatele spisů Andronika Rhodského pod tímto názvem z let 60-50 př. Kr. Aristoteles sám nazýval tyto úvahy První filosofii (*Próte filosofia*).
- III. Přírodovědecké čili fyzické spisy: *Fysiké akroásis* čili *Ta fysika*, *Per úranú* (*De caelo*, O nebi), *Peri geneos kai peri fthoras* (O vzniku a zániku), *Peri meteórón* čili *Meteórologika*, dále biologické: *Peri ta dzóa historiai* (srovnávací anatomie a fyziologie), *Per dzóon moriôn* (O částech zvířat), *Peri dzóon geneos* (O plození zvířat), *Peri dzóon poreias* (O chůzi zvířat), botanický spis se ztratil, psychologické: *Peri psychés* (*De anima*, O duši), k němuž se přimykají spisy zvané *Parva Naturalia* (O vnímání a vnímatelných věcech, O paměti a vzpomínání. O spánku a probuzení, O snech a tušení ve spánku, O dlouhém a krátkém životě O životě a smrti a O dýchání). Sbírka *Problémata* jest konglomerát školy na základě Aristotelových zápisků.
- IV. *Éthika Nikomacheia* (E. Nikomachovská), *Éthika Eudemeia* (E. Eudemovská), *Éthika megala* (E. veliká).
- V. Politika. Ze sbírky 158 ústav řeckých států (*Politeiai*) dochovala se celá *Politeia Athénaión*. *Oikonomika* jsou nepravá.
- VI. *Peri poiétikés* (O básnictví).
- VII. *Rétorika* (druhá kniha pochybná).

Aristoteles podal ve své soustavné filosofii opravdovou syntézu vědění tehdy možného. Ježto filosofie mu znamená jako ve starověku vědu vůbec, naznačuje a z části také sám provádí její rozdělení, jehož schéma se ustálilo u peripatetiků takto: Filosofie dělí se na teoretickou, praktickou a poiетickou. Teoretická filosofie má svým účelem poznání samo a jest matematická, která jedná o věcech nepohybujících se, ale hmotných, fyzická, která jedná o věcech pohybujících se a hmotných (patří do ní nejen naše fysika, nýbrž i ostatní vědy přírodní a i fyziologie) a teologická (čili první filosofie, prostě též moudrost (*sofia*), později zvaná *metafysika*). Praktická filosofie má svým předmětem poznání vzhledem k jednání a zahrnuje *etiku* (učení o mravním chování jednotlivcově), *oikonomiku* (o uspořádání domácnosti) a politiku. Poiетická filosofie (později vynechávána) obsahuje poznání vztahující se na tvoření, a to řemeslné i umělecké, v našem smyslu technologii i estetiku, Aristoteles zpracoval toliko poetiku. Rétoriku považuje někdy za pomocnou vědu politickou, jindy poiетickou. Analytika (logika) jest mu toliko přípravou, propedeutikou k filosofii.

Logika

Aristoteles jest obecně považován za „otce“ **logiky**, neboť ustavil logiku jako vědu, seskupiv v uvedených pojednáních v přirozené souvislosti její hlavní problémy. Logika není u něho vědou pouze formální jako později např. u Kanta nebo Herbarta. Její pravidla nejsou pouze pravidla správného myšlení nehledě ke skutečnosti, nýbrž pojmy „jako výpovědi o skutečnu“ určují podstatu věci. Svým pojetím pravdy nějaké myšlenky jako shody se skutečností zahajuje Aristoteles tzv. realistické pojetí pravdy. Kategorie jako nejvyšší pojmy jsou zároveň nejobecnější druhy jsoucna a je jich 10 (podle Kategoríí a Topik, jinak pouze 8). Jsou: **substance, usia**: člověk, **kvantita**: dva lokte dlouhý, kvalita, **jakost**: bílé, relace, **vztah**: větší, **místo (kde)**: na trhu, **čas (kdy)**: loni, **poloha**: sedí, **vlastnictví (mít)**: jest ozbrojen, **činnost**: pálí, **trpný stav**: jest pálen. Uznává-li jich osm, vynechává kategorie polohy a vlastnictví. Je zřejmé, že většina kategorií odpovídá druhům slov a mluvnickým tvarům a že jich došel spíše rozbořem řeči než myšlení. Spojením představ určených podle kategorií vzniká soud a pravda v soudu je shoda spojení představ (nebo rozloučení představ při soudu záporném) se spojením (nebo odloučením) ve věcech. Kdežto v učení o pojmu pokračoval v učení Sokratově a Platonově, stejně jako v učení o výměru, dělení a indukci, sám vypracoval učení o soudu a sylogismu a určil jeho význam pro myšlení. Úsudek, tj. vyvození soudu z jiných, jest buď sylogismem anebo indukce. Sylogismus jest „řeč, v níž z jistých předpokladů vychází něco nového“. Aristoteles první ukázal, že sylogismus jest základní formou všeho myšlení a dokazování a dal mu také toto jméno. Rozlišil první tři figury sylogismu podle postavení středního členu. V I. figuře je střední člen v horní premise podmětem, v dolní přísudek (Člověk je tvor smrtelný, Sokrates je člověk, Sokrates je tvor smrtelný), v II. obou přísudkem, ve III. podmětem, IV., již celou přidal lékař Galenos (131-201), jest obrácena I. ze sylogismů se skládá důkaz, tj. vyvození podmíněného z principů, z nepodmíněného, a to při úplném důkaze všemi mezičleny, jednotlivého z nejobecnějších principů, které rozum sám bezprostředně poznává. Nejvyšší principy, a to u Aristotela logické i metafysické, jsou princip sporu (A jest A ale nikoli non A) a vyloučeného třetího (A jest buď A nebo non A). Indukce, úsudek z indukce (*epagóge*) přivádí od jednotlivého k obecnému, jež se má stanovit: Člověk má málo žluče a žije dlouho, jednokopytníci mají málo žluče a žijí dlouho atd., tedy živočiši, kteří mají málo žluče, žijí dlouho. Za přísně vědeckou považuje toliko úplnou indukci. Úsudek z indukce je pro nás přesvědčivější a zřejmější, sylogismus dřívější a průkaznější. Aristoteles rozlišuje úsudky vědecký, apodiktický z pravdivých a jistých principů, dialektický (pravděpodobný), jehož užívají k přezkoumání mínění davů a jednotlivců a řečníci k přemluvení, z vět pravděpodobných, sofistický (eristický), klamný, nesprávný z vět domněle pravděpodobných. Na důkaze a indukci spočívá určení pojmu čili výměr, definice, jejím prostředkem jest dělení, nejdůležitějším dělením jest dělení na rody a druhy.

Obsahuje tedy Aristotelova logika učení o pojmu, soudu a úsudku, tedy elementární logiku, dále z vědosloví část o definici, dělení, důkaze a indukci (experiment zná také, ale jeho význam mu není jasný), tedy základní části i dnešní logiky. Byla proto považována za nejlepší a nejtrvalejší výtvar Aristotelův a Kant prohlásil, že logika nepotřebovala od časů Aristotelových učinit ani kroku zpět ani dopředu. To arci neplatilo zcela již ani za Kanta, neboť Bacon a Galilei doplnili tuto vědu učením o metodách vědeckých a později Whewel, Mill a jiní činili tak rovněž a činí se stále.

První filosofie

Základní částí jeho filosofie jest „**první filosofie**“ jako vědění o posledních důvodech, o nejvyšších principech a příčinách, o jsoucnu jako jsoucnu, o věčném, netělesném a nepohnutém jako příčině všeho pohybu (proto teologie). Aristoteles vychází také z dvojice idejí a jednotlivých věcí,

ale tyto věci, nám dané vjemy, jsou skutečné, jsou bytosti, substance (*úsiai*) nebo první substance. Tedy tento člověk, onen strom jsou skutečné, kdežto člověk, strom jako substance druhotné jsou jen v oněch jednotlivinách jako vlastnosti společné, obecné všem jednotlivým věcem, jsou jim imanentní. Při tom jsou však jejich nutnou, podstatnou částí na rozdíl od oněch vlastností, jež jim připadají jenom náhodně. Toto obecné jest pak vlastním předmětem vědění, neboť není vědy o jednotlivém (jistý rozpor zde arci zůstává a táhne se důsledně dále). Na každém jsoucnu rozeznává Aristoteles látku (*hylé, matena*) jako podklad (*hypokeimenon*) a tvar, formu (*eidos, morfé*). Ježto látka může přijmout různé formy, sluje možnost nebo možné (*dynamis, potentia*) a forma, ježto jí se věc uskutečňuje, *energeia* nebo jako uskutečnění účelu *entelecheia (actus)*. Látka neexistuje nikdy bez tvaru, ale přece je možno si myslet látku beztvarou, neurčitou, jako první nebo poslední látku (*próte hylé*). Co je formou, může být opět látkou k vyšší formě (strom — dřevo — stůl, tělo — duše — rozum) a tak můžeme sestavit celou stupnici od první látky až k čisté formě, formě forem. (Tak se Platonova idea — *eidos* dostává v jiné formě do aristotelské filosofie. A také zde zůstávají rozpory: látka je substancí, forma je substancí a posléze jsoucno vzniklé z obou je substancí.)

Forma není však pouze podstatou, tvarem věci, nýbrž zároveň i jejím účelem a příčinou. Mramor je látkou sochy, ale aby přijal podobu sochy, musí umělec pojmout její ideu a v soše ji uskutečnit. Forma sochy jako idea umělcova jest účelem, cílem onoho pochodu a umělcova činnost vedená touto ideou jest jeho příčinou. Tak vedle principu látkového jsou tři principy tvarové, formové: forma, účel jako vnitřní příčina a příčina jako příčina vnější, hybná, účinná čili působící (středověké *causa materialis, formalis, finalis, efficiens*). U organických a duševních činností (nikoli výtvorů) je forma zároveň účelem a příčinou hybnou. Tak přetvořil se platonský dualismus ideje a věci smyslové v aristotelský dualismus formy a látky. Poněvadž akt je časové i substančně přednější možnosti a poněvadž máme čistou formu, hodnotí také tento dualismus formu více než látku a již odtud pochází etické hodnocení dualistické.

Pochod, kterým látka přijímá formu, čili pochod od možnosti ke skutečnosti jest pohyb. Na pohybu rozlišujeme pohybující a pohybované. To, co pohybuje, jest forma, to, co se pohybuje, látka. Forma působí na látku, vzbuzujíc v ní touhu po formě, a v látce jest jakási dispoice k uskutečnění ideje jí vlastní. Kde se stýkají látka a forma, vzniká nutně pohyb a tak pohyb ani nepřestává ani nezačíná, jest věčný. Tak docházíme až k „*prvnímu pohybujícímu, jež samo není pohybováno*“, nepohnutému hybateli, který právě proto, že není pohybován, jest nehmotný, forma bez látky, forma forem a je tudíž dokonalý, neměnný, a ježto svět je jeden celek, je pouze jeden. Bytost čistě nehmatná jest duch, myšlení, jehož činnost spočívá v myšlení, jež myslí toliko sebe sama (*noésis noéseós*), Bůh, věčná inteligence, která nazírá sebe samu a v tomto zření (*theória*) nachází svou blaženost. Na svět působí toliko svou přítomností, „*Bůh pohybuje světem jako milovaný předmět svým milencem*“. Aristoteles chápe tedy boha jako věčnou inteligenci bez mravních přívlastků a také bez zasahování do chodu světa. (Směřuje takto k abstraktnímu monoteismu, nikoliv však zcela, viz níže.) Ovšem poznání boha sama o sobě není předmětem a cílem teologie ani vědy. Ostatně bytosti nezplozené a neporušitelné jsou božské, ale známe je nejméně a jako nadsmyslné vůbec nejsou předmětem exaktní vědy, teologie pak jest nad chápavost lidí.

Kdežto z látky pochází nutnost a náhoda jako nedokonalosti (látka se i vzpírá formě), forma jest také, jak řečeno, účelem a z toho vyvozuje Aristoteles účelnost jako princip světový i přírody vůbec. Aristoteles účelnost nachází všude a vykládá jí a tudíž i principem funkce všechny věci i dění, a ovšem i co z toho vyplývá, působení částí z celku.

V tom, že je možno sestavit všechna jsoucna ve stupnici od prvolátky až k čisté formě pomocí stálého pohybu, viděli někteří princip vývoje a vývojovou stupnici. U Aristotela je však toliko kontinuita. Mimo to formy i látky a pak i druhy jsou neměnitelné, vyšší jevy a pochody nevysvětlují se nižšími, nýbrž naopak, např. studium každé duševní funkce je zároveň studiem té které části organismu atd. Vedle metafysiky vykládá Aristoteles jako pravý polyhistor (ze starověkých filosofů může se s ním měřit jedině Demokritos) filosofii všech hlavních oborů, především fysiku.

Fysika

Fysikou rozumí vědu o přírodě vůbec, tedy i o živé přírodě, ba i o jevech duševních. Fysika jest učení o pohybu (*kinésis*). Všechno přírodní má v sobě princip pohybu a klidu. Vedle pohybu tzv. substančního (vznik a zánik) rozlišuje ještě pohyb kvalitativní: změnu látky, změnu barvy nebo kůže, za nemoci, za vzrušení, kvantitativní: přírůstek a úbytek, prostorový (místní). Ale toto rozšíření pojmu pohybu nevede k mechanistickému názoru světovému jako u Demokrita, proti jehož atomismu i prázdnému prostoru polemizuje, stejně jako proti Pythagorově nauce o číslech a Platonově matematické konstrukci živlů, nýbrž jak bylo již řečeno, vykládá všechno dění z příčin účelných a vypracovává teleologické pojetí světa. „Příroda nečiní nic bez účelu“, „usiluje vždy o nejlepší“ apod. Ale teleologii nechápe ani úzce antropocentricky ani vloženou do světa jeho tvůrcem, nýbrž jako princip přírodě vlastní, imanentní.

Jako forma, látka i pohyb jsou věčné, tak i svět, vesmír jest věčný. Proto možno vykládat jenom jeho složení, nikoli vznik. Jest však konečný (mimo něj není žádné místo). Skládá se ze dvou nestejných polovin: světa sublunárního a supralunárního. Uprostřed světa stojí země v podobě koule. Kolem ní jsou v soustředných kulovitých vrstvách voda, vzduch a oheň, potom sféry nebeské, jichž látka je tím čistší, čím jsou vzdálenější země, a to měsíc, Merkur, Venuše, slunce, Mars, Jupiter, Saturn a konečně nebe stálic, řízených rozumnými duchy. Nebeský prostor vyplňuje éther jako pátý — Aristoteles přikládá mu i ráz náboženský jako sídlu božských bytostí — nebeský živel, jednoduchý, věčný, neměnný, mající svůj přirozený kruhový pohyb. Ostatní živly, složené vždy ze dvou vlastností původních: tepla a studena, sucha a vlhka, a lišící se dále i tíží, pohybují se přímočaře, a to buď stoupají nebo klesají. Nebe stálic (*prótos úranos*) uvádí v pohyb první hybatel, ono sděluje pohyb další sféře jím obklopené. Aby se však sousední sféra nepohybovala v obráceném směru, vkládá Aristoteles zvláštní sféry, jichž pohyb jest právě obrácený a přijímá takto celkem 55 sfér. Každá sféra jest pohybována svým božstvem. Třením při pohybu sfér vzniká světlo a teplo. Tento aristotelský názor byl v 2. st. po Kr. doplněn Klaudiem Ptolemaiem v jeho *Syntaxis tés astronomiás* čili Almagest-u a platil až do Koperníka mimo pythagorovce a Demokrita.

Život

Život spočívá ve schopnosti spontánního pohybu. Ježto pohyb předpokládá látku a formu, je látkou tělo a duše jest „první entelecheí fysického těla organického“ (pojem i slovo organický utvořil právě Aristoteles). Nejníže mezi živočichy jsou rostliny. Jejich funkcí je výživa a rozmnožování, u zvířat přistoupí vnímání a u většiny pohyb. Nejnížší zvířata jako korýši, některé ryby a druhy hmyzu vznikají z bahna nebo ze zvířecích výkalů (prvoplození, *generatio sponanea sive aequivoca*), vyšší pohlavním plozením, při němž má se samec k samici jako forma k látce, ježto ženy nevyvaří dosti krev v srdci. Zvířata dělí se na dvě skupiny, ta, jež mají krev a jež jsou bez krve, což jemu samému se kryje s obratlovci a bezobratlými (mimo to rozeznává devět tříd jiných). Jak pochopitelně, všímá si zejména v této oblasti účelnosti.

Psychologie

S biologií jest nejúže spojena psychologie. Duše jest vlastně životní princip a tedy zároveň forma, vegetativní (*to threptikon, psyché threptiké*), jež má mohutnost asimilace potravy a rozmnožování, duše živočišná čili smyslová (*psyché aisthétiké*), jež může vnímat, žádat a pohybovat se s místa a má již střed pro své funkce v srdci, a duše lidská čili rozumová (*psyché logiké* čili *noétiké*). U člověka tyto duše jsou toliko částí jedné duše a vyšší části duše nevyskytují se nikde bez nižších, Vnímání, představování (obraznost) a paměť, vzpomínání patří duši živočišné. Atistoteles přijímá i společný smysl (*aisthétérion koinon*), jehož sídlem je srdce jako jejich orgán, jakousi jednotu duše, tedy vědomí. Rozum čili duch patří teprve člověku. Jím může člověk myslit i jednoduché a nedělitelné, i chápat nejvyšší pravdy. Je rozum trpný, spojený s tělem, resp. s duší živočišnou, a pomíjející, a činný, který je nesmrtelný, ač není jisto, míní-li se osobní nesmrtelnost. Činnost rozumu jest jednak teoretická, jež poznává bezprostředně i nejvyšší pravdy (*nus*) i prostředně (*dianoia, epistémé*) a praktická (*nús, logos práktikos, dianoia práktiké*). Je-li žádání řízeno rozumem, stává se vůlí, která je svobodná.

Jako jinde i zde Aristoteles pozoroval pečlivě duševní činnosti, popsal je a utřídil a podal jejich soustavný výklad a stal se tím zakladatelem soustavné psychologie, byt slovo samo pocházelo snad až od Melanchthona, který tak označoval své přednášky, jež konal právě podle jeho spisu O duši. Jako názvu knihy ho užil snad první Goclenius (ke konci 16. st.).

Etika

Aristotelova etika určuje také především, co jest nejvyšší dobro, ač ne platonské dobro o sobě, idea dobra, nýbrž nejvyšší z praktikovatelných, uskutečnitelných dober. Není zajisté zřejmé, jaký prospěch by mohl mít tkadlec nebo pokrývač pro své umění z vědění dobra o sobě, nebo jaký má být lékař nebo vojevůdce, který nazíral ideu dobra. Shledává ji v blaženosti (*eudaimontía*), v dobrém životě nebo jednání. Život záleží zajisté v činnosti. Vykonává-li kdo činnost sobě vlastní a vykonává-li ji dobře, mluvíme o zdatnosti (*areté*). Dobrem rozumíme činnost duše s hlediska zdatnosti, nejvyšším dobrem s hlediska nejlepší a nejdokonalejší zdatnosti v celém životě. K této činnosti duše podle rozumu i podle zdatnosti pojí se pak blaženost jako doplněk. Poněvadž pak věci člověku vlastní a nejvyšší jest rozum, spočívá největší blaženost v myšlení, v životě rozjímavém (*theoría*), jež má do sebe i cosi nesmrtelného, božského. Činnostné jednání jest libé i samo sobě a nepotřebuje slasti jako přívěsku čili činnost je žádoucí sama pro sebe. K blaženosti je dále třeba i zevnějších dober jako přátelství, přízně bohů, bohatství, moci, urozenosti, krásy atd. Sokratovi vytýká, že zanedbává iracionální části duše (*ta aloga tés psychés*), zvyk, vůli, nestačí znát činnost, třeba ji mít a praktikovat.

Činnosti jsou jednak rozumové (dianoetické), jednak mravní (etické), podle toho, jde-li o činnost rozumu samého nebo o to, aby nižší činnosti duševní poslouchaly rozumu. Činnost mravní spočívá ve střednosti (*mesotés*), ve středu mezi dvěma krajnostmi, jako statečnost je středem mezi bázní a smělostí, štěrnost mezi marnotratností a lakotou, velkomyslnost mezi ctí a nectí atd. Spravedlnost jest střed mezi činěním a snášením bezpráví. Aristoteles liší spravedlnost celou, která zahrnuje všechny činnosti vzhledem k druhému, a částečnou rovněž ve vztahu ke druhému, která se týká stejného vzhledem k zisku nebo škodě. Aristoteles myslí spravedlností především tuto (na rozdíl od Platonovy spravedlnosti jako ústřední činnosti) a rozeznává opět spravedlnost rozdělovací (*dianemétiké*), jež se týká rozdělení poct nebo peněz mezi občany, a vyrovnávací, napravující, korektivní (*diorthótiké*), jež se týká vyrovnání jak dobrovolného při smlouvách, tak nedobrovolného při trestných činech. První přihlíží k hodnotě osob a má úměrnost geometrickou, druhá k získané

výhodě a utrpěné škodě a má úměrnost aritmetickou. Slušnost jest oprava zákonného práva v určitém případě, ke kterému zákon pro svou obecnost nemohl přihlížet. Rozumové ctnosti jsou jednak umění (*techné*) a rozumnost (*frónésis*) vzhledem k tomu, co může být jinak, a jednak rozumění, moudrost a rozvážnost vzhledem k tomu, co je nutné a nepřipouští změnu. Moudrost týká se předmětů nejhodnotnějších svou přirozeností. Jako to, co napsal o spravedlnosti, stalo se její klasickou tradicí, tak patří k nejlepšímu, co napsal o přátelství. Přátelství zakládá se buď na příjemnosti styku nebo na prospěchu, nebo posléze, a to jedině uznává, na ctnosti, na dobrém charakteru. Pravé přátelství může být toliko mezi dobrými a patří nutně k eudaimonii, poněvadž jsme tvorové společenští. Přítel je největší z vnějších statků. Jeho pojetí přátelství rozšiřuje se (ostatně jako později u Epikura) až v lásku k bližnímu a v humanitu.

Mravní ideál Aristotelův ztělesňuje názory řeckého občana zámožného a chtějícího rozumné těžit ze svých společenských výhod. Jest to odpozorovaná a vytříbená morálka skutečně žitá a žitelná. Je to zároveň morálka činného života, byt podle jeho psychologie a filosofie pojatá značně intelektualisticky, a Aristoteles proti platonskému perfekcionismu stanovil a formuloval mravní, životní energismus, jak to nazval v 19. století Paulsen.

Politika

Také v politice ukazuje se Aristoteles jako soustavný pozorovatel státního života, jak dokazuje sbírka ústav 158 států a sbírky zákonů barbarů, podniknuté s pomocí školy. Politik a sociolog se u něho spojují.

Člověk jest od přirozenosti tvor státní, společenský (*dzóon fysei politikon*) a stát je tudíž útvar přirozený. Účelem státu není jenom zachování a zdokonalení fyzického života, nýbrž spojení občanů k dobrému životu, společenství dobrého života, dokonalého a nezávislého a stát má tedy vést občany k dobrému životu. Stát — a Aristoteles má na mysli toliko městský stát, polis — vznikl z venkovských obcí a tyto z rodin, domácností, v něž se muži a ženy spojili. Ale svou povahou a svým účelem stát je dříve a více než jednotlivci, jako celek stojí nad svými částmi a svým účelem je podmiňuje. Manželství vzniklo z pohlavního pudu, ale pro přátelství a vzájemnou pomoc. K rodině patří otroci. Lidstvo se dělí na pány a otroky, a to zcela přirozeně. Hned při narození třídí se lidé na ty, kdo jsou určeni k vládě a kdo k ovládnutí. Kdo jako rozumná bytost je schopen předvídání, jest určen k vládnutí, kdo však jen tělesnou silou je s to vykonávat rozkazy, jest určen k otroctví. Otrok je živý, oduševnělý nástroj (*ktéma, organon empsychon*, nástroj jest otrok bez života), mající toliko vůli svého pána a neúčastníci se ctnosti mravní. Má ctnosti toliko otrocké, poslušnost a poníženost. Stane se zbytečným, „až člunky půjdou samy“. Příroda ve své účelnosti tvoří v teplém klimatu Asie lidi bystrého ducha, ale bez energie, stvořené k otroctví. Toliko mírné klima Řecka může zplodit lidi zároveň inteligentní a energické, svobodné od přirozenosti. Barbaři jsou povahou otroci a proto Řekové a speciálně Alexander mohli proti nim válčit. Ve shodě s tím podceňoval Aristoteles tělesnou práci a vyloučil z počtu občanů také rolníky a řemeslníky jako povolání bez vznešenosti a zbavující prázdné potřebné ke ctnosti a politice. Ale i kupce a bankéře, neboť jejich činnost, obchod, zakládá se na vzájemném přelstění.

Na rozdíl od Platona nestanoví Aristoteles určitou formu a určité zřízení státní jako jediné správné, nýbrž přihlížeje k různosti národů, jejich povah a podmínek připouští i různé formy za relativně oprávněné a nejlepší. Formy státu rozděluje podle toho, zda vládcové sledují svůj prospěch nebo obecné blaho, na správné a nesprávné, pochybené a podle rozdělení moci ve státě rozlišuje

jako správné ústavy monarchii, aristokracii a politei jako mírnou demokracii a jako pochybené tyranidu, oligarchii a demokracii. Království vzniká přirozeně, jestliže jeden, aristokracie, jestliže menšina vyniká nad ostatní, politie, jsou-li si občané přibližně rovni zdatnosti, hlavně válečnou. Demokracie vzniká, zmocní-li se násilně vlády množství chudých a svobodných, oligarchie, jestliže menšina bohatých a urozených, a tyranida, jestliže jeden. Jsou tedy nejdůležitější principy, jež určují rozdělení moci, ctnost občanů, tj. zdatnost ve věcech blaha státu, jmění, původ a svoboda. Za nejlepší stát považuje aristokracii, ovšem tu, v níž jsou všichni občané, oprávnění postavením a vzděláním, připuštěni k účasti na správě, arci v pokročilejším věku. Aristoteles upravuje v nejlepším státě výchovu (také zde není spis, který se skládá z více knih, ukončen), byť ne tak podrobně jako Platon. Rozbírání také nedokonalé státní formy a jejich druhy a zkoumá podmínky vzniku, udržení a zániku každé moci. Jak k tomu vedly řecké poměry, zkoumal zvláště příčiny revolucí, jež viděl zejména v chudobě, touze po rovnosti u chudých a po nerovnosti u rovných a zvláště v žádosti zisku a cti. Pro většinu států doporučuje spojení oligarchie a demokracie, jež by mělo těžiště v zámožné střední vrstvě občanské.

Aristotelova Politika, „jedna z největších knih světa“ (Barnes), ukazuje přednosti i vady jeho střízlivého myšlení a empirického postupu. V názorech na řád společenský zůstává Řekem své doby a obhajuje proto např. otroctví jako základ tehdejší společnosti, ale také opět vidí ve vlastnictví a rodinné lásce nejsilnější zájem lidský proti Platonovu komunismu. Přes etické pojetí účelu státního analyzuje různé možnosti státu a hledá relativní oprávněnost. Z problému svrchovanosti učinil centrální problém politické vědy, jako jeho kniha patří k základům nejen politické vědy, nýbrž i sociologie, mezi jejíž předchůdce ho sám zakladatel této vědy Comte počítá.

Rétorika

Do poetické nebo praktické filosofie zařazuje rétoriku, vědu o umění řečnickém, jíž se rovněž zabývá, jak je ostatně přirozené vzhledem k významu řečnictví pro tehdejší veřejný život. Ježto řečník má především přesvědčovat nebo přemlouvat důvody pravděpodobnými, má řečnictví podat návod k dokazování ve všech hlavních oblastech řečnictví, a to politického čili poradního, soudního a chvalořečnického čili epideiktického. Ostatním otázkám, jako vzbuzení hněvu nebo soucitu, a umělecké stránce jak mluvy, tak přednesu věnuje menší pozornost, byť i zde má zajímavá pozorování afektů, typů povahových i věkových.

Teorie krásných umění (básnictví a hudba)

Z teorie krásných umění zabýval se více básnictvím a hudbou. Podstatu umění vidí rovněž v napodobení jako pudu člověku vlastním, ale umění má vystihnout ne smyslový zjev, nýbrž vnitřní podstatu věci a zpodobit typické, obecné v jednotlivém a proto jest např. poesie hodnotnější a bližší filosofii než dějiny, které líčí jenom jednotlivé. Mimoto neobrací se umění jenom k citu, nýbrž i k rozumu. Z účinků umění vyzdvihuje zejména jeho očistné působení vzbuzováním emocí a osvobodováním od afektů, jak ukazuje zejména na tragedii, kterou vedle eposu se ve své jenom kuse dochované Poetice zvláště zabývá.

Závěr

Tak se jeví Aristoteles jako vlastní systematik řecké filosofie, úplnější než Platon, protože stejnoměrněji spojil filosofii přírodní i duchovou. Proti spekulativnímu Platonovi představuje směr empiričtější, induktivně generalizující, vědecký. V metafysice a noetice formuloval učení realismu a přetvořil platonský dualismus a naznačil abstraktní monoteismus. Ustavil logiku jako vědu. Podal

základy psychologie. V biologických vědách, jako v zoologii a botanice, ukázal cestu k systematickému a srovnávacímu jich zpracování a učinil náběhy k embryologii. Jako jeho dualismus byl rozšířením poměru duše a těla, tedy založen na vztahu biologickém, tak vnesl opět do výkladů biologických názory metafysické. V etice zformuloval a zdůvodnil mravnost řeckou a opřel o svou filosofii (metafysiku i psychologii), v politice podal základy vědy o státu. Ve svých přehledech dřívějších názorů poskytl cenné příspěvky k historii filosofie a věd, někdy dochovav tak sám tyto názory pozdějšímu myšlení, třebaže často také nevníkl do cizích myšlenek. Celkem lze souhlasit s tím, že to byl nejobdivuhodnější a nejvlivnější myšlenkový systém a že přispěl snad nejvíce k osvícení světa (Durant). Stal se největší autoritou křesťanského středověku, který se vyškolil na jeho logice a recipoval jeho filosofii tak, že hlavně její pomocí uvedl v soustavu a odůvodnil nejen křesťanskou teologii, nýbrž i křesťanský světový názor a proto mu slul prostě „Philosophus“. Dosud trvá tento vliv v oficiální filosofii katolické, v novotomismu. Ale i moderní věda přejala z jeho filosofie řadu pojmů dosud užívaných, jako potenciální, aktuální, energie, entelechie, kategorie, forma, princip (*arché*), účel, maxima atd.

Pertipatos

Svým nástupcem v Lykeiu ustanovil Aristoteles svého žáka i přítele **Theofrasta** z Lesbu (372-287), dav mu přednost před Eudemem. Theofrastos, jako v jádře Aristotelova škola vůbec, studoval celkem věrně učení svého zakladatele, jen v něčem je doplňoval a pokračoval ve speciálním badání. Theofrastos sám doplnil logiku o hypotetické úsudky a pokusil se první o soustavnou botaniku, jež pak zůstala učebnicí botaniky až do konce středověku. Jeho *Fysikón doxai* (Názory fysiků) zachytily kriticky vývoj přírodní vědy a filosofie. *Charaktéres*, Ethické charaktery, vylíčily typy lidských povah jako pokrytce, pochlebníka, tlachala atd. a působily dlouho na literaturu (viz na příklad La Bruyère *Les caractères de Théophraste* 1688). Méně samostatný byl **Eudémos** z Rhodu, který přepracoval mistrovi etiku, zdůrazňuje více prvky teologické, a napsal dějiny matematiky a astronomie. Z ostatních jsou **Aristoxenos** z Tarentu, teoretik musického umění, **Dikaiarchos** z Messeny sic., dějepisec řecké kultury v Životě Helady, kde velebil přirozený stav, **Demetrius** Falerský, který, byv vypuzen z Athén, utekl se do Alexandrie a přenesl do tamní školy peripatetickou nauku i metodu pozorovatelskou i třídící. Více vynikl nástupce Theofrastův **Straton** Fysik z Lampsaku (zemř. 269). Přetvářel učení Aristotelovo v panteistickém a materialistickém smyslu, blízkém Demokritovi a vykonával značný vliv jako fysik i na učence alexandrijské.

Pozdější peripatetikové zabývali se hlavně studiem a komentováním Aristotela, jako zvláště **Andronikos** z Rhodu (kolem 70 př. Kr.), který uspořádal spisy Aristotelovy, a ještě proslulejší jako vykladač **Alexandros** z Afrodisiady v Kari, učitel peripatetické filosofie v Athénách v 1. 198-211, který se postavil docela na stanovisko nominalismu a učil obecné (nikoliv individuální) nesmrtnosti rozumu. K širšímu kruhu peripatetiků patří geograf a astronom **Klaudios Ptolemaios** a lékař **Galenos**. Peripatetické a stoické stanovisko spojuje pisatel pseudoaristotelského spisu *Per kosmú* (O světě).